

İbnü'l-Esîr

EL-KÂMİL'DE HAÇLILAR

YAYIN NO: 1146

EL-KÂMİL'DE HAÇLILAR
İbnü'l-Esîr

© Bilge Kùltür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 50417

1. Basım: Şubat 2024

ISBN: 978-625-8274-46-2

Kapak: *Deniz Şensöz*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: *Şekil Ofset*

BİLGE KÙLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx)

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

İbnü'l-Esîr

EL-KÂMİL'DE HAÇLILAR

Çeviri, Notlar ve Açıklamalar

PROF. DR. ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	17
GİRİŞ	21
1) Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1092'de Ölümü Üzerine Oğulları ve Hanedanın Diğer Mensupları Arasında Başlayan ve Yıllarca Devam Eden Taht Kavgaları.....	25
2) Hasan Sabbah Liderliğindeki Bâtınîlerin Faaliyetleri ve Devlete Verdiği Zararlar	27
3) Emîrlerin Çıkarıcı Politikası	29
4) İş Başındaki Vezirlerin ve Diğer Devlet Adamlarının Liyakatsizliği.....	30
5) Hatunlar ve Diğer Kadınların Siyasî Rollerini ve Çevirdikleri Entrikalar.....	31
6) Mezhep Çatışmaları.....	32
7) Muhtelif Kabilelerin Çıkardığı Zorluklar.....	33
İBNÜ'L-ESİR'İN HAYATI VE ESERLERİ	37
ÇEVİRİ, NOTLAR VE AÇIKLAMALAR	45
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1085-1086) YILI OLAYLARI.....	47
Haçlıların (Frankların) Tuleytula Kentini İstilasını.....	47
Endülüs'te Zellâka Savaşı ve Frankların Bozguna Uğratılması	48
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN BİRİNCİ (M. 1088-1089) YILI OLAYLARI	51
Rumların Zevile Kentini İşgal Etmeleri ve Daha Sonra Oradan Uzaklaşmaları.....	51
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 1091-1092) YILI OLAYLARI.....	52
Frankların Sicilya Adası'nı İşgalleri	52
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1092-1093) YILI OLAYLARI	56
Müslümanlarla Franklar Arasında Ceyyân'da Vuku Bulan Savaş	56
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN BİRİNCİ (M. 1097-1098) YILI OLAYLARI.....	56
Haçlıların Antakya'yı İşgali.....	56
Müslümanların Haçlılar Üzerine Yürümleri ve Yaptıkları İşler.....	60
Haçlıların Maarratu'n-Nu'mân'ı İşgal Etmesi	62
Çeşitli Hadiseler	62
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN İKİNCİ (M. 1098-1099) YILI OLAYLARI.....	63
Haçlıların -Allah'ın lâneti onların üzerine olsun- Kudüs'ü İşgali	63
Fâtımîlerle Franklar Arasındaki Muharebe.....	64
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ (M. 1099-1100) YILI OLAYLARI.....	65
Müslümanların Haçlılar Karşısında Zafer Kazanmaları	65
Çeşitli Hadiseler	66
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ (M. 1100-1101) YILI OLAYLARI	66
Cebele Kadısı'nın Durumu.....	66
Haçlıların Suriye'de Yaptıkları	68

HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ (M. 1101-1102) YILI OLAYLARI	68
Haçlılardan Raymond de Saint Gilles'in Durumu ve Trablus Ablukası	
Sırasında Yaptıkları	68
Haçlıların Gerçekleştirdiği Eylemler.....	69
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN ALTINCI (M. 1102-1103) YILI OLAYLARI	71
Haçlıların Suriye'deki Faaliyetleriyle İlgili Haberler	71
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 1103-1104) YILI OLAYLARI	72
Belek b. Behrâm b. Artuk'un Âne Şehrini Zaptı.....	72
Frankların Rakka ve Ca'ber Kalesi'ne Düzenledikleri Baskın.....	73
Haçlıların Suriye'de Cübeyl ve Akkâ'yı İşgal Etmesi	73
Sökmen ile Çökürmüş'ün Haçlılara Karşı Cihadı (Harran Savaşı)	73
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 1104-1105) YILI OLAYLARI	75
Artukoğlu Sökmen'in Ölümü	75
Haçlıların Bu Sene Suriye'deki Müslümanlarla Yaptıkları Savaşlar.....	76
Fâtımilerle Haçlılar Arasındaki Savaş.....	77
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN DOKUZUNCU (M. 1105-1106) YILI OLAYLARI	77
Tuğtekin ile Franklar Arasındaki Muharebe	77
Rıdvân'ın Nusaybin'i Muhasara Etmesi ve Daha Sonra Geri Dönmesi.....	78
Haçlıların Efâmiye Kalesi'ni İşgali	79
Haçlıların Trablusşam'da Yaptıkları.....	81
Çeşitli Hadiseler	83
HİCRETİN BEŞ YÜZÜNCÜ (M. 1106-1107) YILI OLAYLARI	84
Çavlı Sakavu'nun Musul'a Yürüyüp Kentin Hâkimi Çökürmüş'ü Esir Alması.....	84
Bizans İmparatoru ile Franklar Arasındaki Muharebe	84
Çavlı'nın Rahbe Kuşatması ve Melik Rıdvân ile İş Birliği.....	85
HİCRETİN BEŞ YÜZ BİRİNCİ (M. 1107-1108) YILI OLAYLARI.....	85
İbn Ammâr'ın Yardım İstemek Üzere Bağdat'a Gelmesi.....	85
Çeşitli Hadiseler	87
HİCRETİN BEŞ YÜZ İKİNCİ (M. 1108-1109) YILI OLAYLARI.....	87
Çavlı'nın Haçlı Kontu'nu Serbest Bırakması	87
Urfa Kontu II. Baudouin ile Antakya Prinkepsi Arasında Cereyan Eden Olaylar.....	88
II. Baudouin'in Serbest Bırakılmasından Sonra Çavlı'nın Durumu	89
Çavlı ile Franklar Arasındaki Muharebe	91
Tuğtekin ile Haçlılar Arasındaki Muharebe ve Daha Sonra Yapılan Sulh	92
Tuğtekin'in Haçlılar Karşısında Mağlûp Olması	92
HİCRETİN BEŞ YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 1109-1110) YILI OLAYLARI.....	93
Frankların Suriye'deki Trablus ve Beyrut Şehirlerini Zaptı	93
Frankların Cübeyl ve Banyas'ı Zaptı.....	94
HİCRETİN BEŞ YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 1110-1111) YILI OLAYLARI.....	95
Haçlıların Sayda'yı İşgali	95
Fâtımilerin Askalân'ı Ele Geçirmeleri.....	95
Frankların Esârib Kalesi ve Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmeleri.....	96
Çeşitli Hadiseler	98
HİCRETİN BEŞ YÜZ BEŞİNCİ (M. 1111-1112) YILI OLAYLARI	98
İslâm Ordularının Haçlılarla Savaşmak Üzere Yola Çıkmaları.....	98
Frankların Sûr Şehrini Muhasarası.....	100
Frankların Endülüs'te Bozguna Uğramaları.....	102

HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTINCI (M. 1112-1113) YILI OLAYLARI	102
HİCRETİN BEŞ YÜZ YEDİNCİ (M. 1113-1114) YILI OLAYLARI	103
Haçlılarla Muharebe (Taberiyye Savaşı), Onların Bozguna Uğramaları ve Mevdûd'un Öldürülmesi	103
Çeşitli Hadiseler	104
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKİZİNCİ (M. 1114-1115) YILI OLAYLARI	105
Aksungur el-Porsukî'nin Haçlılar ile Savaşmak İçin Suriye'ye Gitmesi.....	105
Maraş ve Diğer Bazı Yerlerin Hâkiminin Aksungur el-Porsukî'ye İtaat Arz Etmesi...105	
Aksungur el-Porsukî ile İlgazi Arasındaki Muharebe ve İlgazi'nin Esir Alınması	106
HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKUZUNCU (M. 1115-1116) YILI OLAYLARI.....	106
Sultan Muhammed Tapar'ın Askerlerinin Franklar Karşısındaki Mağlûbiyeti.....	106
Haçlıların Rafeniyye'yi Zaptı ve Buranın Daha Sonra Geri Alınması	108
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON BİRİNCİ (M. 1117-1118) YILI OLAYLARI	109
Kâbis ve Mehdiyye'nin Muhasara Edilmesi	109
Sicilya Kralı II. Roger ile Zirî Emîri Ali b. Yahya Arasında Gerginlik.....	110
Halep Hâkimi Lü'lü'nün Öldürülmesi ve İlgazi'nin Halep'i İstîlâ Etmesi	110
Çeşitli Hadiseler	111
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON İKİNCİ (M. 1118-1119) YILI OLAYLARI.....	111
Haçlıların Kudüs Kralı I. Baudouin'in Ölümü ve Müslümanlarla Franklar Arasında Cereyan Eden Olaylar	111
Çeşitli Hadiseler	113
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (M. 1119-1120) YILI OLAYLARI	113
İlgazi'nin Frankların Elindeki Yerlere Cihada Çıkması / Kanlı Meydan Savaşı	113
Müslümanlarla Haçlılar Arasında Vuku Bulan Diğer Bir Hadise	114
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 1120-1121) YILI OLAYLARI.....	115
İlgazi'nin Bu Sene Gerçekleştirdiği Gazâ ve Cihat Harekâtı	115
Frankların Kütünde Kentini Kuşatmaları.....	116
Çeşitli Hadiseler	116
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 1121-1122) YILI OLAYLARI.....	116
Musul'un Aksungur el-Porsukî'ye İktâ Edilip Haçlılarla Cihada Memur Edilmesi ...116	
Belek b. Behrâm'ın Urfa'yı Abluka Altında Tutup Kontu Esir Alması.....	117
Çeşitli Hadiseler	117
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON YEDİNCİ (M. 1123-1124) YILI OLAYLARI.....	117
Frankların Esârib Kalesi'ni Zaptı	117
Belek'in Harrân ve Halep'i Zaptı.....	118
İfrîkiye'deki Müslümanlarla Franklar Arasındaki Savaş	118
Harput'un Franklar Tarafından İlgâli ve Daha Sonra Geri Alınması.....	119
Çeşitli Hadiseler	120
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 1124-1125) YILI OLAYLARI.....	120
Belek b. Behrâm b. Artuk'un Öldürülmesi ve Timurtaş'ın Halep'e Hâkim Olması.....	120
Haçlıların Suriye'deki Sûr Kentini Zaptı.....	121
Porsukî'nin Irak Şahneliğinden Azledilmesi ve Yerine Barankuş ez-Zekevî'nin Tayini	122
Aksungur el-Porsukî'nin Halep Kentine Hâkim Olması	123
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 1125) YILI OLAYLARI.....	124
Aksungur el-Porsukî'nin Kefertâb'ı Fethi ve Haçlılar Karşısında Mağlûp Olması.....	124

HİCRETİN BEŞ YÜZ YIRMİNCİ (M. 1126) YILI OLAYLARI.....	124
Endülüs Müslümanları ile Franklar Arasındaki Harp	124
Porsuki'nin Öldürülmesi ve Yerine Oğlu İzzeddin Mes'ûd'un Geçmesi.....	125
Atabeg Tuğtekin ile Haçlılar Arasında Suriye'de Vuku Bulan Muharebe	126
Çeşitli Hadiseler	127
HİCRETİN BEŞ YÜZ YIRMİ BİRİNCİ (M. 1127) YILI OLAYLARI	127
İzzeddin Mes'ûd el-Porsuki'nin Ölümü ve İmâdüddin Zengî'nin Musul ve	
Çevresine Vali Tayin Edilmesi, Buna İtirazlar ve Frank Tehdidi	127
HİCRETİN BEŞ YÜZ YIRMİ İKİNCİ (M. 1128) YILI OLAYLARI.....	129
Atabeg İmâdüddin Zengî'nin Halep'e Hâkim Olması.....	129
Çeşitli Hadiseler	131
HİCRETİN BEŞ YÜZ YIRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 1128-1129) YILI OLAYLARI.....	131
Bâtınîlerin Franklar ile İş Birliği ve Dımaşk'ta Bâtınî Katliamı.....	131
Frankların Dımaşk'ı Muhasarası ve Mağlûp Olarak Geri Dönmeleri	132
İmâdüddin Zengî'nin Hama Kentine Hâkim Olması.....	133
Çeşitli Hadiseler	133
HİCRETİN BEŞ YÜZ YIRMİ DÖRDÜNCÜ (M. 1129-1130) YILI OLAYLARI	133
İmâdüddin Zengî'nin Esârib Kalesi'ni Zapt Etmesi ve Frankların	
Hezimete Uğramaları	133
Çeşitli Hadiseler	135
HİCRETİN BEŞ YÜZ YIRMİ YEDİNCİ (M. 1132-1133) YILI OLAYLARI	135
Şemsülmülûk'un Banyas'ı Zaptı.....	135
Müslümanlar ile Franklar Arasındaki Muharebe	135
Trablus Kontu'nun Mağlûp Olması.....	136
Çeşitli Hadiseler	136
HİCRETİN BEŞ YÜZ YIRMİ SEKİZİNCİ (M. 1133-1134) YILI OLAYLARI	137
Şemsü'l-Mülûk'un Şakif-Tîrûn'u Zaptı ve Frank Topraklarını Yağmalaması.....	137
Çeşitli Hadiseler	138
HİCRETİN BEŞ YÜZ YIRMİ DOKUZUNCU (M. 1134-1135) YILI OLAYLARI.....	138
Şemsü'l-Mülûk ve Haçlılar	138
Frankların Cerbe Adası'nı Zaptı.....	138
Frankların Endülüs'teki Rûta Kalesi'ni Zaptı.....	139
İbn Rudmir'in İfrâğa Kentini Muhasara Etmesi, Mağlûp Olması ve Ölmesi.....	139
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZUNCU (M. 1135-1136) YILI OLAYLARI.....	140
Atabeg'e Bağlı Askerlerin Frankların Elindeki Beldelere Yaptıkları Akınlar	140
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 1136-1137) YILI OLAYLARI.....	141
Müslümanların İbnü'l-Ahmer Vadisi'ni Haçlıların Elinden Almaları	141
Zengî'nin Ba'rîn Kalesini Zaptı ve Haçlıların Bozguna Uğramaları.....	141
Bizans İmparatoru'nun Suriye'ye Gitmek Üzere Ülkesinden Ayrılması	142
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 1137-1138) YILI OLAYLARI.....	143
Bizans İmparatoru'nun Suriye'ye Varması, Buzâa'yı Ele Geçirmesi ve	
Müslümanlara Yaptıkları	143
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 1138-1139) YILI OLAYLARI.....	146
Çeşitli Hadiseler	146
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 1139-1140) YILI OLAYLARI	146
Atabeg Zengî'nin Dımaşk'ı Muhasarası	146
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 1140-1141) YILI OLAYLARI	148
Çeşitli Hadiseler	148

HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ ALTINCI (M. 1141-1142) YILI OLAYLARI	149
Çeşitli Hadiseler	149
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 1142-1143) YILI OLAYLARI	149
Frankların Trablusgarb'ı Ablukaya Alması.....	149
Çeşitli Hadiseler	150
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 1143-1144) YILI OLAYLARI	150
Atabeg İmâdüddin Zengî'nin Diyarbekir'in Bir Kısmını Ele Geçirmesi	150
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 1144-1145) YILI OLAYLARI.....	150
Urfa ile Haçlıların Elinde Bulunan el-Cezîre'deki Diğer Beldelerin Fethedilmesi	150
Çeşitli Hadiseler	152
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRKINCI (M. 1145-1146) YILI OLAYLARI.....	153
Çeşitli Hadiseler	153
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 1146-1147) YILI OLAYLARI	153
Haçlıların Trablusgarb'ı Zapt Etmeleri.....	153
Haçlılar ile Mücadelede Önemli Bir İsim: Atabeg Zengî'nin Ölümü, Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler	154
Abdülmü'min'in Endülüs'e Hâkim Olması	155
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 1147-1148) YILI OLAYLARI.....	156
Kâbis Halkının Franklara İtaat Arz Etmesi ve Müslümanların Orayı Ele Geçirmesi..	156
Akıllı İnsanların İbret ve Tedbir Alması Gereken Bir Olay	156
Frankların Endülüs'ün Meriye ve Diğer Bazı Şehirlerini İşgal Etmeleri.....	157
Nüreddin Mahmud b. Zengî'nin Haçlıların Elindeki Birkaç Yeri Fethetmesi.....	157
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 1148-1149) YILI OLAYLARI	157
Haçlıların İfrîkiye'deki Mehdiyye Kentine Hâkim Olmaları	157
Frankların Dımaşk'ı Muhasarası ve Seyfeddin Gazi b. Zengî'nin Yaptıkları.....	161
Nüreddin Mahmud b. Zengî'nin el-Urayma (Arîma) Kalesi'ni Zaptı	162
Nüreddin Mahmud'un Yağrâ'da Haçlıları Bozguna Uğratması.....	163
Frankların Endülüs'teki Bazı Şehirleri Zaptı.....	163
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 1149-1150) YILI OLAYLARI	164
Antakya Prinkepsi'nin Öldürülmesi ve Frankların Bozguna Uğramaları.....	164
Sicilya Kralı'yla Bizans İmparatoru Arasındaki Anlaşmazlık.....	165
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 1150-1151) YILI OLAYLARI.....	165
Efâmiye Kalesi'nin Fethi.....	165
Frankların Kurtuba'yı Zaptı ve Oradan Çekip Gitmeleri	166
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK ALTINCI (M. 1151-1152) YILI OLAYLARI.....	166
Nüreddin'in Joscelin Karşısında Mağlûp Olması ve Daha Sonra Joscelin'in Esir Düşmesi.....	166
Endülüs'ün Gırnata ve Meriye Kentlerinin Muhasara Edilmesi	167
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 1152-1153) YILI OLAYLARI	168
Nüreddin Mahmud ile Haçlılar Arasındaki Savaş	168
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 1153-1154) YILI OLAYLARI.....	169
Frankların Bûne Kentini İşgâli, Roger'nin Ölümü ve Yerine Oğlu Guillaume'un Geçmesi	169
Haçlıların Askalân Kentini İşgâli.....	169
Çeşitli Hadiseler	170
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 1154-1155) YILI OLAYLARI.....	170
Nüreddin Mahmud'un Dımaşk'ı Zaptı	170
Nüreddin'in Tell-Bâşir'i Zaptı.....	172

HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 1156-1157) YILI OLAYLARI	172
Adalar ve İfrîkiye'nin Sicilya'daki Frank Kralı'na Karşı İsyanı ve Vuku Bulan Hadiseler	172
Nûreddin'in Hârim Kalesi'ni Muhasarası	173
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 1157-1158) YILI OLAYLARI.....	174
Suriye'de Meydana Gelen Depremler ve Nûreddin'in Frank Hâkimiyetindeki Yerlere Baskınlar Tertip Etmesi	174
Müslümanların Meriye Şehrini Zaptı ve Endülüs'teki Mülessimler (Murâbitlar) Devleti'nin İnkırazı	175
Nûreddin'in Baalbek'i Zaptı.....	175
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 1159-1160) YILI OLAYLARI	176
Abdülmü'min'in Mehdiyye'yi Franklardan Alması ve Bütün İfrîkiye'ye Hâkim Olması.....	176
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 1160-1161) YILI OLAYLARI.....	179
Çeşitli Hadiseler	179
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 1161-1162) YILI OLAYLARI	180
Nûreddin'in Hârim'i Muhasarası	180
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 1162-1163) YILI OLAYLARI.....	180
Nûreddin Mahmud'un Haçlılar Karşısında Mağlûp Olması	180
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 1163-1164) YILI OLAYLARI.....	182
Şîrkûh ile Nûreddin'in Askerlerinin Mısır Diyarına Gidip Geri Dönmeleri	182
Frankların Hezimete Uğraması ve Hârim'in Fethi	184
Nûreddin'in Banyas Kalesi'ni Haçlılardan Alması	186
Çeşitli Hadiseler	187
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ BİRİNCİ (M. 1165-1166) YILI OLAYLARI	188
Haçlıların Elindeki el-Muneytır'a'nın Fethi.....	188
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ İKİNCİ (M. 1166-1167) YILI OLAYLARI	188
Esedüddin Şîrkûh'un Mısır'a Dönüşü.....	188
Esedüddin'in İskenderiye'yi Zaptı ve Suriye'ye Geri Dönmesi	190
Nûreddin'in Sâfisa ve Urayma'yı Zaptı	191
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1168-1169) YILI OLAYLARI.....	191
Esedüddin'in Mısır'a Hâkim Olması ve Şâver'in Katledilmesi.....	191
Esedüddin Şîrkûh'un Ölümü	195
Selâhaddin'in Mısır'a Hâkim Olması	196
Mısır'da Zenciler Hadisesi.....	198
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ BEŞİNCİ (M. 1169-1170) YILI OLAYLARI	199
Frankların Dimyat'ı Muhasarası.....	199
Nûreddin'in Kerek Kalesi'ni Kuşatması	200
Nûreddin'in Askerlerinin Bir Gazâsı.....	201
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ ALTINCI (M. 1170-1171) YILI OLAYLARI.....	202
Selâhaddin'in Haçlıların Hâkimiyetindeki Yerlere Yaptığı Gazâ ve Eyle'nin Fethi ...	202
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ YEDİNCİ (M. 1171-1172) YILI OLAYLARI.....	202
Nûreddin ile Selâhaddin Arasındaki Gizli Rekabet ve Franklar	202
Suriye'deki Haçlılara Karşı Gerçekleştirilen Bir Cihat Harekâtı	203
Çeşitli Hadiseler	204
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1172-1173) YILI OLAYLARI.....	204
Haçlıların Havrân'a, Müslümanların da Frank Hâkimiyetindeki Yerlere Baskın Düzenlemeleri.....	204

Ermeni Leon oğlu Mleh'in Rumlara/Bizans'a Karşı Zafer Kazanması	205
Abdülmü'min'in Oğlunun Endülüs'teki Franklarla Harbi	205
Nüreddin Mahmud – Kılıç Arslan, Rumlar/Bizans ve Haçlılar	206
Selâhaddin'in Mısır'dan Kerek'e Gitmesi ve Geri Dönmesi	206
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU (M. 1173-1174) YILI OLAYLARI	207
Selâhaddin'e İsyan Etmek ve Haçlılar ile İş Birliği Yapmak İsteyen Bir Grup Mısırlının Öldürülmesi.....	207
Haçlılar ile Cihat Eden Büyük Kahraman: Nüreddin Mahmud b. Zengî'nin Ölümü -Allah Rahmet Eylesin!-	209
Haçlıların Banyas'ı Muhasara Edip Geri Dönmeleri.....	211
Çeşitli Hadiseler	212
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞİNCİ (M. 1174-1175) YILI OLAYLARI.....	212
Sicilya Donanmasının İskenderiye'ye Varması ve Mağlûp Olarak Geri Dönmesi.....	212
Selâhaddin'in Dımaşk'ı Zaptı.....	214
Selâhaddin'in Hims ve Hama Kentlerini Zaptı.....	216
Selâhaddin'in Halep'i Muhasara Edip Geri Dönmesi ve Hims ile Baalbek Kalelerini Zaptı.....	217
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ (M. 1175-1176) YILI OLAYLARI.....	218
Çeşitli Hadiseler	218
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ İKİNCİ (M. 1176-1177) YILI OLAYLARI	218
Müslümanların Haçlılar, Haçlıların da Müslümanlar Karşısında Kazandığı Zafer ...	218
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1177-1178) YILI OLAYLARI.....	219
Selâhaddin'in Remle'de Mağlûp Olması.....	219
Haçlıların Hama Kentini Muhasarası.....	220
Gümüştekin'in Katledilmesi ve Haçlıların Hârim'i Ablukaya Alması.....	221
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ (M.1178-1179) YILI OLAYLARI	222
Haçlıların Hama Kentini Tekrar Kuşatmaları	222
Haçlıların İslâm Ülkelerinde Yaptığı Yağma ve Baskınlar	222
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ (M. 1179-1180) YILI OLAYLARI	223
Haçlıların Mehâdatu'l-Ahzân'da (Beytü'l-Ahzân) Yaptıkları Kalenin Tahrip Edilmesi	223
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ ALTINCI (M. 1180-1181) YILI OLAYLARI	225
Selâhaddin'in II. Kılıç Arslan ile Muharebe Etmek Üzere Haçlılar ile Anlaşması.....	225
Selâhaddin'in Ermeni Leon-Oğlu'nun Ülkesine Yürümesi.....	227
Yûsuf b. Abdülmü'min'in Kafsa Kentini Zapt Etmesi	227
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ (M. 1181-1182) YILI OLAYLARI	227
Suriye'den Kerek Kentine Yapılan Sefer.....	227
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1182-1183) YILI OLAYLARI	228
Selâhaddin'in Suriye'ye Gitmesi ve Haçlılara Baskın Yapması	228
Müslümanların Şakîf'i (Habis Celdek) Haçlılardan Alması.....	229
Selâhaddin'in Mâverâ-yı Ürdün (Gavr) ve Diğer Bazı Frank Beldelerine Baskın Düzenleyip Yağmalaması.....	229
Beyrut Muhasarası	230
Selâhaddin'in Fırat'ı Geçmesi ve el-Cezîre'yi Zaptı	230
Kızıl Deniz'de Haçlılar Karşısında Kazanılan Bir Zafer	231
Çeşitli Hadiseler	232

HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU (M. 1183-1184) YILI OLAYLARI.....	232
Denizde ve Suriye'de Haçlılar ile Yapılan İki Savaş.....	232
Selâhaddin'in Halep'i Zaptı	233
Selâhaddin'in Hârim'i Zaptı.....	233
Baysân'a Düzenlenen Akın	234
Kerek'e Düzenlenen Akın ve Âdil'in Halep'e Hâkim Olması.....	234
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSENİNCİ (M. 1184-1185) YILI OLAYLARI.....	235
Selâhaddin'in Kerek Seferi	235
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN İKİNCİ (M. 1186-1187) YILI OLAYLARI.....	236
Suriye'deki Haçlılar Arasında Çıkan Anlaşmazlık ve Trablus Kontu'nun	
Selâhaddin'in Tarafına Geçmesi.....	236
Prens Reynald'ın (Renaud de Chatillon) Anlaşmayı Bozması.....	237
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ (M. 1187-1188) YILI OLAYLARI	237
Selâhaddin'in Haçlıların Elindeki Kerek'i Muhasarası	237
Akkâ Kentinin Yağmalanması	238
Selâhaddin'in Ordugâha Dönmesi ve Haçlılara Karşı Akınlar Düzenlemesi	238
Selâhaddin'in Taberiyye'yi Fethi	239
Haçlıların Hittîn'de Bozguna Uğramaları	241
Selâhaddin'in Taberiyye'ye Dönüşü, Şehir ve Kaleyi Zaptı	243
Akkâ Şehrinin Fethi.....	244
Mecdel Yâba'nın Fethi.....	244
Birkaç Kalenin Fethi.....	244
Yafa'nın Fethi	245
Tibnîn, Sayda, Cübeyl ve Beyrut'un Fethi.....	245
Marki'nin (Marquis) Sûr Şehrine Gelmesi	247
Askalân ve Civarındaki Yerlerin Fethi.....	248
Askalân Civarındaki Kent ve Kalelerin Fethi.....	249
Kudüs'ün Fethi	249
Selâhaddin'in Sûr'a Gidip Orayı Muhasara Etmesi.....	253
Sûr'dan Akkâ'ya Gidilmesi ve Askerlerin Terhis Edilmesi	255
Hûnîn'in Fethi.....	257
Safed, Kevkeb ve Kerek'in Muhasarası.....	257
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 1188-1189) YILI OLAYLARI	258
Selâhaddin'in Kevkeb'i Kuşatması	258
Selâhaddin'in Haçlı Hâkimiyetindeki Topraklara Hareketi	258
Cebele'nin Fethi.....	259
Lazkıye'nin Fethi.....	260
Sicilya Filosunun Durumu	261
Sahyûn (Sıhyûn) ve Birçok Kalenin Fethi.....	261
Bekâs ve Şuğr Kalelerinin Fethi.....	262
Sermîniyye'nin Fethi.....	263
Berziyye'nin Fethi	264
Derbsâk'ın Fethi.....	266
Bağrâs'ın Fethi.....	267
Antakya Prinkepsi ile Müslümanlar Arasında Yapılan Sulh	268
Kerek ve Civarındaki Kalelerin Fethi	269

Safed Kalesi'nin Fethi	269
Kevkeb'in Fethi.....	270
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1189-1190) YILI OLAYLARI.....	271
Şakif Arnûn'un Fethi	271
Öncü Birliğiyle Franklar Arasındaki Savaş	272
Gönüllü Gazilerin Katıldığı Bir Harp	273
Üçüncü Bir Hadise	273
Haçlıların Akkâ'ya Yürüyüp Muhasara Etmeleri	274
Başka Bir Hadise ve Bedevî Arapların Savaşı	277
Akkâ Önlerindeki Büyük Harp	278
Selâhaddin'in Frankların Yanından Ayrılması ve Haçlıların Akkâ'yı Muhasara Etmeleri.....	280
Mısır Askerlerinin ve Filosunun Gelmesi	281
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN ALTINCI (M. 1190-1191) YILI OLAYLARI.....	281
Haçlılar ile Öncü Birliği Arasındaki Savaş ve Selâhaddin'in Frankları Muhasara İçin Geri Dönmesi.....	281
Kulelerin/Burçların Yakılması ve Donanma Hadisesi	282
Alman İmparatoru'nun Suriye'ye Varması ve Ölümü.....	284
Müslümanlar ile Franklar Arasında Akkâ Önlerinde Vuku Bulan Hadise	286
Frankların Mevzilerinden Çıkmaları	288
Akkâ'ya Başka Birliklerin Gönderilmesi ve Bu Meseledeki İhmal ve Gevşeklik.....	289
Frankların Endülüs'teki Şilb'i (Silves) İşgâli ve Kentin Yeniden Müslümanların Eline Geçmesi.....	290
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN YEDİNCİ (M. 1191-1192) YILI OLAYLARI	291
Takiyyüddin'in Fırat'ı Geçerek Harran'ı ve el-Cezîre'nin Diğer Beldelerini Ele Geçirmesi, Ahlat'a Yürümesi.....	291
Haçlıların Batı'dan Deniz Yoluyla Akkâ'ya Gelmeleri	291
Frankların Akkâ'yı Ele Geçirmeleri	293
Haçlıların Askalân Yöresine Gitmeleri ve Orayı Tahrip Etmeleri	295
Frankların Natrûn'a (Latrun) Gitmeleri	297
Selâhaddin'in Kudüs'e Gitmesi.....	298
Haçlıların Remle'ye Dönüşü	299
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 1192-1193) YILI OLAYLARI	299
Haçlıların Askalân'ı Tamir Etmeleri	299
Marki'nin Öldürülmesi ve Yerine Henry'nin Geçmesi.....	300
İngiltere Kralı'nın Yaptıkları	301
Frankların Müslüman Askerî Birliğini ve Bir Kafileyi Ele Geçirmesi	301
Frankların Akkâ'ya Dönüşü.....	302
Selâhaddin'in Yafa'yı Fethetmesi	302
Franklarla Yapılan Sulh ve Selâhaddin'in Dımaşk'a Dönmesi.....	303
II. Kılıç Arslan'ın Vefatı	304
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 1193) YILI OLAYLARI	307
Büyük İslâm Mücahidi Selâhaddin'in Ölümü, Ahlâk ve Yaşayışından Bazı Örnekler	307
HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKSAN BİRİNCİ (M. 1194-1195) YILI OLAYLARI	308
Abdülmü'min'in Oğlunun Endülüs'teki Franklar ile Cihadı	308
Murâbıtlardan Ali b. İshâk'ın İfrîkiye'de Yaptıkları.....	311

HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ (M. 1196-1197) YILI OLAYLARI	311
Âdil'in Yafa'yı Franklardan Alması, Frankların da Beyrut'u Müslümanlardan Alması, Frankların Tibnîn'i Muhasarası ve Daha Sonra Oradan Uzaklaşmaları	311
HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ (M. 1198-1199) YILI OLAYLARI	314
Ya'kûb b. Yûsuf b. Abdu'l-Mü'min'in Ölümü ve Yerine Oğlu Muhammed'in Geçmesi	314
HİCRETİN ALTI YÜZÜNCÜ (M. 1203-1204) YILI OLAYLARI	314
İstanbul'un Franklar (Lâtinler) Tarafından Zaptı.....	314
Suriye'deki Frankların İslâm Ülkelerine Saldırmaları ve Sonra Onlarla Anlaşmaları	316
Çeşitli Hadiseler	317
HİCRETİN ALTI YÜZ BİRİNCİ (M. 1204-1205) YILI OLAYLARI	317
Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'ın Anadolu Topraklarını Yeğeninın Elinden Alması	317
HİCRETİN ALTI YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 1206-1207) YILI OLAYLARI	318
Gıyâseddin Keyhüsrev'in Antalya'yı Fethi	318
HİCRETİN ALTI YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 1207-1208) YILI OLAYLARI	318
Haçlıların Suriye'de Gerçekleştirdiği Baskın ve Yağmalar	318
HİCRETİN ALTI YÜZ ONDÖRDÜNCÜ (M. 1217-1218) YILI OLAYLARI	319
Haçlıların Suriye Topraklarına Varmaları, Mısır'a Gidip Dimyat Şehrini İşgâl Etmeleri ve Kentin Yeniden Müslümanların Eline Geçmesi	319
Frankların Tûr Kalesi'ni Muhasara ve Tahrip Etmeleri	321
Haçlıların Dimyat'ı Kuşatıp Ele Geçirmeleri.....	321
Müslümanların Dimyat'ı Franklardan Geri Alması.....	324
HİCRETİN ALTI YÜZ ON YEDİNCİ (M. 1220-1221) YILI OLAYLARI	327
Melik Eşref'in Ahlat'ı Kardeşi Şehâbeddin Gazi'ye Teslim Etmesi ve Frank İstilasına Karşı Mısır'a Gitmesi	327
HİCRETİN ALTI YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 1226) YILI OLAYLARI	328
Franklarla Ermeniler Arasında Vuku Bulan Hadiseler.....	328
HİCRETİN ALTI YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (M. 1227-1228) YILI OLAYLARI.....	330
Haçlıların Suriye'yi İstila ve Sayda Kentini Yeniden İnşa Etmeleri.....	330
HİCRETİN ALTI YÜZ YİRMİ ALTINCI (M. 1228-1229) YILI OLAYLARI.....	331
Kudüs'ün Haçlılara Teslim Edilmesi	331
Çeşitli Hadiseler	332
HİCRETİN ALTI YÜZ YİRMİ SEKİZ (M. 1230-1231) YILI OLAYLARI.....	332
Çeşitli Hadiseler	332
EK 1: EBÜ'L-FİDÂ EL-MUHTASAR'DA HAÇLILAR	333
GİRİŞ	333
Ebü'l-Fidâ'nın Hayatı ve Eserleri	333
ÇEVİRİ, NOTLAR VE AÇIKLAMALAR.....	336
HİCRETİN ALTI YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 1236-1237) YILI OLAYLARI.....	336
Melik Muazzam Turanşah'ın Bağras'ı Kuşatması	336
HİCRETİN ALTI YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 1239-1240) YILI OLAYLARI.....	336
Melik Nâsır'ın Kudüs Seferi.....	336
HİCRETİN ALTI YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 1240-1241) YILI OLAYLARI.....	336
Melik Âdil'in Torunu Melik Cevâd Yunus'un Başına Gelenler.....	336

HİCRETİN ALTI YÜZ KIRKINCI (M. 1242-1243) YILI OLAYLARI	337
Mısır Ordusuyla Harizmli Askerlerin - Dımaşk Ordusu ile Haçlılar ve Hıms Hâkimine Bağlı Kuvvetlerle Savaşması	337
HİCRETİN ALTI YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 1247-1248) YILI OLAYLARI	337
Askalan ve Taberiyye Kalelerinin Fethi	337
HİCRETİN ALTI YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 1249-1250) YILI OLAYLARI.....	338
Haçlıların Dimyat'ı Ele Geçirmeleri ve Melik Sâlih'in Eşmûn Tanâh'a Gelmesi	338
HİCRETİN ALTI YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 1250-1251) YILI OLAYLARI.....	339
Haçlıların Hezimetini ve Krallarının Esir Düşmesi.....	339
Melik Muazzam Turanşah b. Melik Sâlih Necmeddin Eyyûb'un Katledilmesi.....	339
HİCRETİN ALTI YÜZ ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1264-1265) YILI OLAYLARI.....	339
Kaysâriyye'nin Fethi	339
HİCRETİN ALTI YÜZ ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1265-1266) YILI OLAYLARI	340
Safed ve Diğer Bazı Kentlerin Fethi	340
Kârâ Halkının Katledilmesi ve Mallarının Yağmalanması	340
HİCRETİN ALTI YÜZ ALTMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1269-1270) YILI OLAYLARI	340
HİCRETİN ALTI YÜZ ALTMİŞ DOKUZUNCU (M. 1270-1271) YILI OLAYLARI.....	340
HİCRETİN ALTI YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 1285-1286) YILI OLAYLARI.....	341
Merkab'ın Fethi	341
HİCRETİN ALTI YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1286-1287) YILI OLAYLARI	341
Sahyûn'un Fethi	341
HİCRETİN ALTI YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 1289) YILI OLAYLARI	342
Trablusşâm'ın Fethi	342
HİCRETİN ALTI YÜZ DOKSANINCI (M. 1291) YILI OLAYLARI	342
Akkâ'nın Fethi	342
Diğer Kale ve Kentlerin Fethi	344
BİBLİYOGRAFYA	345
İNDEKS	361
Şahıs ve Topluluk Adları.....	361
Yer Adları	370
Terimler	377
EK 2: HÜKÜMDAR LİSTELERİ	384
HARİTALAR.....	397

ÖNSÖZ

İbnü'l-Esîr eserlerinde çok çeşitli konularda güvenilir malumat vermesiyle tanınan bir tarihçidir. *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı kitabı ilk altı Haçlı Seferi'yle ilgili kaynaklar arasında müstesna bir yere sahiptir. Haçlı Seferleri konusundaki araştırmalarıyla temayüz etmiş olan yerli ve yabancı tarihçiler İslâm kaynakları arasında *el-Kâmil*'in Endülüs'te başlatılan Haçlı istilâsı ile Ortadoğu'da gerçekleştirilen Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Haçlı Seferleri konusunda asla müstağnî kalınamayacak önemli bir kaynak olduğu hususunda müttefikler. İbnü'l-Esîr, Birinci ve İkinci Haçlı Seferleri için İbnü'l-Kalânisi'nin (ö. 555/1160) *Zeylû Târîhi Dımaşk* adlı eserinden istifade etmiştir. Ancak müellifin, İbnü'l-Kalânisi'nin eserinden her konuda aynı ölçüde yararlanmadığı görülmektedir ki, bu muhtemelen onun verdiği malumatı tatminkâr ve yeterli bulmamasıyla ilgili olmalıdır. Mesela *el-Bâhir* adlı eserinde İkinci Haçlı Seferi'ne iştirak eden orduların Dımaşk kuşatması hakkında İbnü'l-Kalânisi'de yer almayan bazı bilgileri nakletmektedir.¹

Birinci Haçlı Seferi hakkında oldukça ayrıntılı malumat içeren İbnü'l-Esîr'in çalışmasında yazar konuya 491 (1097-1098) yılı hadiseleriyle giriş yapar ve “*Haçlıların Antakya'yı İşgâlleri*” başlığı altında şöyle der: “*Frank Devleti'nin ortaya çıkışı, güçlerinin artması, durumlarının kuvvetlenmesi İslâm ülkelerine saldırıp bir kısmını işgâl etmeleri 478 (1085-1086) senesine rastlar. Franklar Tuleytula ile Endülüs'teki diğer şehirleri de zapt etmişlerdi ki, bunlar daha önce anlatıldı. Haçlılar daha sonra 484 (1091-1092) yılında Sicilya Adası'na hücum ederek orayı da istilâ ettiler. Bunu da aynı şekilde anlatmıştık. Franklar bu arada İfrîkiye'nin² çeşitli yerlerine dağılıp bazı yerleri ele geçirdilerse de bu yerler daha sonra geri alındı. İleride görüleceği üzere Haçlılar daha sonra başka yerleri de işgâl ettiler. 490 (1096-1097) senesinde ise Bilâdü'ş-Şâm'a (Suriye, Filistin, Ürdün ve Lübnan'ı içine alan bölge) doğru yola çıktılar.*”

Müellif, Haçlı Seferlerinin ortaya çıkış sebebiyle ilgili de dikkat çekici bir rivayeti nakleder ve şöyle der: “*Şiî Mısır Fâtımîleri, Selçuklu Devleti'nin giderek güçlendiğini, Gazze'ye kadar Suriye şehirlerini ele geçirip yerleştiklerini ve Mısır ile aralarında onlara mâni olacak başka bir devletin kalmadığını;*

1 İbnü'l-Esîr, *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye (bi'l-Mevsil)*, nşr. Abdülkadir Ahmed Tuleymât, Kahire-Bağdat 1963, s. 88-89; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Ankara 2013, 2. bsk. I, XI; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003, XXII.

2 Mağrib'in doğusu, bugünkü Tunus ve civarı.

Atsız'ın da Mısır'a girip orayı muhasara ettiğini görünce korktular ve Franklara haber gönderip onları Suriye'yi ele geçirmek üzere harekete geçmeye ve böylece Müslümanlarla kendi aralarına girmeye davet ettiler."

İbnü'l-Esîr'in hem *el-Kâmil* hem de *el-Bâhir* adlı eserleri İkinci Haçlı Seferi konusunda İbnü'l-Kalânîsi'den sonra ehemmiyet ve kronolojik açıdan ikinci sırada müracaat edilmesi gereken en önemli iki İslâmî kaynaktır. İbnü'l-Esîr, İmâdüddin Zengî'nin Urfa'yı fethi ve Urfa Haçlı Kontluğu'na son vermesi, Nüreddin Mahmud b. Zengî'nin Haçlılarla mücadelesi, Dimaşk kuşatması, Seyfeddin Gazi b. İmâdüddin Zengî'nin bu muhasara sırasında yaptıkları ve Dimaşk Emîri Üner'in (*Onur*) İkinci Haçlı Seferi sırasındaki faaliyetleri ve genel olarak aynı yıllarda Haçlıların Endülüs, İfrîkiye ve Suriye'deki işgâl ve istilâları hakkında sağlıklı bilgiler verir.

Yazar, Üçüncü Haçlı Seferi'ne bizzat şahit olmuş ve Selâhaddin Eyyûbî'nin bazı seferlerine iştirak etme imkânı bulmuştur. 583'teki (1187) Hitîn Savaşı'nın cereyan ettiği sahayı ve yeniden fethedilen Kudüs'ü ziyaret etmiştir. Bu itibarla onun Üçüncü Haçlı Seferi ve *Kudüs Fatihî* Selâhaddin Eyyûbî'nin hem Haçlılarla hem de çevredeki hükümdarlarla olan mücadeleleri hakkında verdiği malumat birinci elden kaynak olarak değerlendirilmelidir. İbnü'l-Esîr bu konularla ilgili bilgileri müşahedelerine ilâveten Musul, Dimaşk ve Halep arşivlerinden, ayrıca Selâhaddin Eyyûbî'nin yakın adamlarından Bahâeddin İbn Şeddâd'ın (ö. 632/1234) *en-Nevâdiru's-sultâniyye ve'l-mehâsinü'l-Yûsufiyye* adlı eseriyle İmâdüddin Kâtib el-İsfahânî'nin (ö. 597/1201) *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-Kudsî* ve *el-Berku's-Şâmî* isimli kitaplarından³ istifade ederek kaleme almıştır. Ancak onun Zengîler ve Eyyûbîler arasındaki hadiselerde minnet duyduğu ve şükran borçlu olduğu Zengîlerden yana tavır aldığı ileri sürülmektedir.⁴

İbnü'l-Esîr, Dördüncü Haçlı Seferi ile ilgili olarak da İstanbul'un Latinler tarafından işgâl edilmesi, Haçlıların Suriye'de gerçekleştirdikleri istilâ ve tahribat ile bir Haçlı filosunun Mısır'a düzenlediği saldırı ve Fûve kasabasını yağmalamaları hakkında malumat verir.

el-Kâmil, 1217-1221 yılları arasında gerçekleştirilen Beşinci Haçlı Seferi'ne katılan orduların Akkâ ve Mısır'a düzenledikleri saldırılar, Dimyat muhasarası ve Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'in onlarla mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir.

İbnü'l-Esîr, Altıncı Haçlı Seferi'ne katılan Alman İmparatoru II. Friedrich'in (*Frederick*) 1227'de yola çıkıp 20 Temmuz 1228'de ulaştığı Kıbrıs'ta ve daha sonra gittiği Akkâ'daki faaliyetlerinden ve el-Melikü'l-Kâmil ile 626 (1229) senesinde yaptığı ve Kudüs'ün Haçlılara teslimiyle neticelenen Yafa Barış Antlaşması'ndan ve İslâm dünyasının bu antlaşmaya gösterdiği

3 Haçlı Seferleri hakkında bilgi veren diğer Müslüman müellifler hakkında bkz. Francesco Gabrieli, *Arab Historians of the Crusades: Selected and Translated From the Arabic Sources*, İngilizce trc. E. J. Costello, New York 1993.

4 Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti (Hicrî 569-589/Milâdî 1174-1193)*, İstanbul 1983, s. 7-12.

şiddetli reaksiyonlardan bahseder. Son olarak da Haçlıların 626 (1228-1229) ve 628 (1230-1231) yıllarında Suriye'nin bazı kentlerinde gerçekleştirdikleri yağma ve tahribat hakkında malumat verir.

Büyük İslâm tarihçisinin Haçlılar hakkında verdiği malumat burada son bulmakla beraber Avrupa Katolik Hristiyan dünyası papaların teşvik ve kışkırtmaları neticesinde Altıncı Haçlı Seferi'nden sonra üç Haçlı Seferi daha düzenlemiş ve İslâm âlemine maddî ve manevî açıdan büyük zarar vermişlerdir. Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalâvûn'un 1291 yılında Akkâ'yı fethiyle Yakın Doğu'daki 200 yıllık Haçlı egemenliği son bulmuştur. *el-Kâmil* malum olduğu üzere 628 (1231) senesi hadiseleriyle son bulmaktadır. Söz konusu tarihten sonra vuku bulan Haçlı Seferlerini ve Akkâ'nın fethini, olaylara bizzat şahit olan Eyyübî meliki, tarihçi ve coğrafyacı Ebü'l-Fidâ'nın (ö. 732/1331) *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer* adlı eserinden, tamamlayıcı nitelikte olacağı düşüncesiyle, bu çalışmaya naklen ilâve etmeyi uygun buldum (**bkz. EK 1**).

Netice itibarıyla *el-Kâmil fi't-Târih* Haçlı Seferleri konusunda araştırma yapacak akademisyenlerin ve tarihe ilgi duyanların müracaat etmeleri gereken ve asla müstağnî kalamayacakları bir İslâm kaynağıdır. Eserin telifi sırasında öncelikle İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'de (nşr. C. J. Tornberg, Beyrut Dâru Sâdır, 1385-1386/1965-1966, X-XII) ilk altı Haçlı Seferi hakkında verdiği malumatı kronolojik sırayla *yeniden* Türkçeye çevirdim. Daha önce orijinali 12 cilt olan *el-Kâmil*'in IX., X., XI. ve XII. cildin ilk yarısını bizzat tercüme ettiğim (Bahar Yayınları, İstanbul 1985-1987) hâlde bazı yayınevleri maalesef âdeta korsan baskı yapar gibi, bir bakıma emeğe saygısızlıkta bulunarak Türkçeye çevirdiğim ciltlerden ismimi kaldırmış ve komisyon tarafından tercüme edilmiş gibi göstererek yayımlamışlardır.

Haçlılarla ilgili kısımların çevirisini yaparken gerekli gördüğüm durumlarda D. S. Richards tarafından üç cilt hâlinde hazırlanan İngilizce tercümesiyle (*The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from al-Kamil fi'l-Ta'rikh*) karşılaştırdım. Araştırmacılar, okuyucular için ihtiyacın hasıl olabileceğini düşündüğüm bazı yerlerde izahatta bulundum ve ilmî olarak kullandığım referansları dipnot olarak verdim. Ortaçağ İslâm dünyasının en güvenilir tarihçilerinden biri olan İbnü'l-Esîr'in Haçlı Seferleri tarihi konusunda zengin malumat içeren *el-Kâmil fi't-Târih* adlı eserini açıklama ve notlarla Türkçeye çevirerek tarihçilerin hizmetine sunmamın Türk bilim hayatına önemli katkı sağlayacağı düşüncesindeyim. Samimi tenkitleri dikkate alacağımı ve Allah kısmet ederse müteakip baskılarda gerekli gördüğüm düzeltmeleri yapacağımı ifade etmek isterim.

Bu çalışma sırasında yardımlarını gördüğüm değerli öğrencim ve meslektaşım İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı ve Rahmetli Hocam Prof. Dr. Işın Demirkent'in *hayrî'l-halefi* Prof. Dr. Ebru Altan'a, kitabı bir editör hassasiyetiyle baştan sona okuyup tashih eden ve büyük zaman ve emek harcayarak önemli katkılarda bulunan öğrencim ve meslektaşım Doç. Dr. Murat Öztürk'e, teknik

konularda bana yardımcı olan Arş. Gör. Serdar Sevmezler, Arş. Gör. Aybüke Özcan, Doktora talebelerimiz Sümeyra Gülel, Elif Ünal, Süleyman Onur Ge-yik ve başta Abdurrahman Hacısmailoğlu olmak üzere İSAM Kütüphanesi çalışanlarına ve Bilge Kültür Sanat Yayınları sahibi Adnan Mecid Yüksel ile değerli mesâî arkadaşlarına, ayrıca bana her zaman iyi bir çalışma ortamı sağlayan kıymetli eşim Müşerref Hanım'a ve teknik konularda desteğini esirgemeyen sevgili kızım Hicran'a çok teşekkür ederim.

Allah'a hamd, sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'e, Ehl-i Beyti'ne ve ashabına salât ve selâm olsun. Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Prof. Dr. Abdülkerim ÖZAYDIN

29 Mayıs 2023

Atakent/İstanbul

GİRİŞ

“Kudüs’ü kurtarmak” sloganı ve bütün Yakın Doğu’yu ele geçirmek düşüncesiyle başlatılan Haçlı Seferleri, Hristiyanların Doğu’daki son merkezi olan Akkâ’dan çıkarılmalarına kadar süren yaklaşık 200 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Hristiyanlıkta önemli dinî-ikonografik bir sembol olan Haç, Hristiyanlara göre çarmıha⁵ gerilmek suretiyle can veren ve insanlığın aslı günahına kefâret olmak üzere kendini feda eden Hz. İsa’nın kurban oluşunun kutsal bir simgesi olarak kabul edilir. Haçlı Seferlerine katılanlar üstlerinde “Haç” işareti taşıdıkları için kendilerine Haçlılar⁶ denilmiştir. İslâm tarihçileri tarafından Katolik ve Protestan mezheplerine mensup Hristiyan Avrupalılar hakkında kullanılan el-Firenc ve el-İfirenc “Franklar” terimi Şark İslâm dünyasında ilk defa Osmanlılar tarafından Fransızca “Croisades” kelimesinin karşılığı olarak “Ehl-i salib” (Haçlılar) tabiriyle ifade edilmiş, daha sonra Arapça kaynaklara da “Salibiyyûn” şeklinde geçmiştir. Müslümanlar Frank kelimesini önceleri doğru olarak Frank Devleti’nin (Nerovenjiyen-Karolenjiyen) halkı için kullanmışlarsa da daha sonra bilhassa Haçlı Seferlerinin başlamasından itibaren Suriye ve Filistin’de kurulan Haçlı devletlerinin müessesleri büyük ölçüde Frank asıllı olduğu için bu adı Haçlı Seferlerine katılan bütün Batı ve Kuzey Avrupa ulusları için kullanmışlardır.⁷

“Dünya tarihi bakımından Yakındoğu Ortaçağı’nı üç büyük hadise karakterize eder. Bunlardan birincisi İslâm’ın doğuşu ve Müslümanların o zamana kadar Hristiyan hâkimiyetinde bulunan ülkeleri fethetmesi; ikincisi Türklerin büyük kitleler hâlinde doğudan batıya teveccüh etmeleri ve İslâm’ın durmuş olan hamle kuvvetini yenilemek gayretine girmeleri, üçüncüsü ise bu duruma reaksiyon olarak düzenlenen “Haçlı Seferleri”dir ki, bu olay XI. yüzyılın ortalarından itibaren Türklerin Filistin ve Suriye’ye girmeleri ve Anadolu’yu yurt edinmeye başlamaları üzerine Avrupa dünyasının “Kutsal toprakları kurtarmak” sloganıyla Türkleri Anadolu’dan atmak ve Anadolu

5 Hristiyanların Hz. İsa için söz konusu ettikleri bir idam şekli. Farsça bir terkip olup (çehâr mih = dört çivi) biri yatay diğeri dikey iki ağacın oluşturduğu Haç şeklindeki darağacını temsil eder. Yuhanna İncili’ndeki bir ifadeye göre (18/28) Hz. İsa 14 Nisan’da çarmıha gerilmiş olmalıdır. Çarmıha genel olarak haç ve salib denilmektedir. Hristiyanlar çarmıhta idamın nasıl gerçekleştiğini tartışırken Kur’ân-ı Kerim Hz. İsa’nın çarmıha gerilmediğini ve öldürülmediğini açıkça zikretmektedir (Nisâ, 4/157-158). Geniş bilgi için bkz. Günay Tümer, “Çarmıh”, *DİA*, VIII, 230; Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, *DİA*, XVII, 364-368; Mehmet Aydın, “İncil ve Salib”, *DİA*, XXII, 276-277; Ömer Faruk Harman, “İsa”, *DİA*, XXII, 473-475.

6 Ayrıntılı bilgi ve kaynaklar için bkz. Işın Demirkent, “Haçlılar”, *DİA*, XIV, 525; a. mlf., “Franklar”, *DİA*, XIII, 173-176.

7 Demirkent, “Franklar”, *DİA*, XIII, 176.

ile birlikte bütün Yakındoğu'yu ele geçirmek maksadıyla düzenlediği tamamen siyasî amaçlı askerî bir harekâttir.”⁸

Türkiye’de Haçlı Seferleri konusunda *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, İstanbul 1974 adlı doktora teziyle ilk bilimsel çalışmayı hazırlayan Rahmetli Hocam Prof. Dr. Işın DEMİRKENT’in (ö. 3 Şubat 2006) bu değerlendirmesi özellikle Türk tarihi açısından son derece haklı ve isabetli olmakla beraber Haçlı Seferleri düşüncesinin ilk olarak Endülüs’te uygulanmaya başladığı gözden kaçırılmamalıdır. 711 yılından itibaren Müslümanlar tarafından fethedilmeye başlanan ve İslâm kaynaklarındaki adıyla Endülüs’ün de yer aldığı İber Yarımadası 718’den 1492 senesine kadar süren ve Reconquista⁹ (istirdâd, Müslümanların fethettiği yerlerin geri alınması) denilen bir Hristiyan istilâ harekâtına maruz kalmıştır. 1085 yılında Müslümanlar arasındaki ihtilâflardan istifade eden Kastilya-Leon Kralı VI. Alfonso’nun Müslümanların Kurtuba’dan sonraki en büyük şehri olan Tuleytula’yı işgâliyle başlayan ve Endülüs’teki Müslümanların ve Yahudilerin büyük sıkıntılara düşer olduğu Reconquista amaçlı Haçlı harekâtı daha sonra İber Yarımadası’nın sınırlarını da aşarak yukarıda işaret edildiği üzere Anadolu, Suriye ve Filistin’in işgâlini de kapsayan çok geniş boyutlu siyasî bir harekât vasfını kazanmış ve âdeta “Kutsal Roma İmparatorluğu’nu İhya” amaçlı bir sefere dönüşmüştür.¹⁰

Ancak ifade etmek gerekir ki, Endülüs’teki hükümdar, emîr ve devlet adamlarının şahsî çıkarları peşinde koşmaları ve sürekli birbirleriyle mücadele etmeleri, daha sarif ifade etmek gerekirse basiretsiz tasarrufları yüzünden Reconquista zamanla bütün Endülüs’ü kapsayacak bir istilâ harekâtına dönüşecektir. Murâbıtlar (448-541/1056-1147) ve Muvahhidler (524-668/1130-1229) Haçlılara karşı kazandıkları bazı başarılarla rağmen Reconquista’nın Endülüs’te yayılışına mâni olamamışlardır. Gırnata merkezli Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti (635-897/1238-1492) Hristiyan krallıklara karşı esnek bir politika izleyerek ve Kuzey Afrika’da hüküm süren Merînîler’den (592-869/1196-1465) yardım alarak son derece zor şartlara rağmen iki buçuk asrı aşkın bir süre Endülüs’te varlığını sürdürmüştür. Ancak Müslümanlar arasında çıkan fitne ve karışıklıklardan istifade eden Kastilya Krallığı’nın

8 Haçlı Seferleri’nin başlaması ve sebepleri hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Işın Demirkent, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, sy. 35, İstanbul 1994, s. 65-78; a. mlf., “Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mahiyeti”, *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhü Semineri 26-27 Mayıs 1996*, İstanbul 1998, s. 1-14; a. mlf., “Haçlı Seferleri Tarihi”, *Makaleler-Bidiriler-İncelemeler*, Yayına hazırlayan: Ebru Altan, İstanbul 2007, s. 1-14.

9 Bu konuda bkz. Derek William Lomax, *The Reconquest of Spain*, New York 1978; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, Ankara 1994; Joseph F. O’Callaghan, *Reconquest and Crusade in Medieval Spain*, UOPP 2002; Lütü Şeyban, *Reconquista, Endülüs’te Müslüman Hristiyan İlişkileri*, İstanbul 2003; Brian A. Catlos, *Kingdoms of Faith: A New History of Islamic Spain*, New York 2018; R. A. Fletcher, “Reconquest and Crusade in Spain c. 1050-1150”, *Transactions of the Royal Historical Society*, sy. 37, 1987, s. 31-47.

10 Mehmet Özdemir, “Haçlı Ruhunun Endülüs’te Birarada Yaşama Tecrübesine Menfi Tesirleri”, *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhü Semineri 26-27 Mayıs 1997*, İstanbul 1998, s. 73-98; a. mlf., “Tuleytula”, *DİA*, XLI, 363-368.

1462'de Cebelitârik'ı işgâl etmesi ve 1469 yılında da Kastilya-Leon Kraliçesi Isabella ile Aragon Kralı Ferdinand'ın evlenerek İspanyol Birliği'ni tesis etmeleriyle 1490 senesinde belli başlı İslâm şehirlerinin ve 1492 yılında da başkent Gırnata'nın düşmesi üzerine Endülüs'teki İslâm hâkimiyeti sona ermiştir. *Reconquista* harekâtı boyunca İspanya'da yaşayan Müslümanlar ve Yahudiler işkencelere maruz kalmış, din değiştirmeye zorlanmış, sürgün edilmiş ve topluca kılıçtan geçirilmişlerdir. Halbuki İslâm egemenliği döneminde Endülüs'teki Hristiyanlar ve Yahudiler Müslümanlarla birlikte huzur içinde yaşamışlardır.¹¹

Ortadoğu İslâm dünyası da üzüntüyle ifade etmek gerekir ki, Endülüs'ten pek farklı değildi. Bu topraklardaki Müslüman devletler ve emîrlikler de V. (XI.) yüzyılın sonlarında taht kavgaları, çıkar çatışmaları ve mezhep ihtilâflarıyla meşgul olduğu bir sırada Avrupa Hristiyan âlemi Papalık makamının liderliğinde içinde buldukları siyasî, içtimaî ve iktisadî sıkıntılardan kurtulmak ve Müslümanların fethettiği topraklarda hâkimiyet kurmak amacıyla dinî motifleri kullanarak Haçlı Seferlerini başlatmıştır. Bu yüzden İslâm dünyası Doğu-Batı ve Hilâl-Haç mücadelesinin en önemli ve en hareketli safhasını teşkil eden ve yukarıda asıl gayesi açıklanan Haçlı istilâsına uğramıştır.

Haçlı Seferlerinin Anadolu, Suriye ve Filistin'i hedef alan kısmı Hristiyan Avrupa'nın Kudüs ve mukaddes saydıkları diğer yerleri Müslümanların zulmünden (!) kurtarmak bahanesi ve parolasıyla başlattıkları siyasî amaçlı askerî bir harekât olduğu her cihetiyle gayet açıktır. Malum olduğu üzere Kudüs 638 yılında Hz. Ömer (13-23/634-644) devrinde fethedilmişti. Hristiyanlar Kudüs'ü Müslümanların zulmünden kurtarmak için neden şimdiye kadar beklemişlerdi? Rahmetli Hocam Prof. Dr. Işın DEMİRKENT'in isabetle belirttiği gibi Haçlı Seferlerinin asıl hedefi İslâm hâkimiyetindeki Doğu'yu ve özellikle Müslüman Türklerin egemenlik tesis ettikleri Suriye ve Filistin ile ebedî vatan yaptıkları Anadolu'yu işgâl ve istilâ edip bu bölgelerde siyasî hâkimiyet kurmak ve böylece Hristiyan âleminin Batı sınırlarını güvence altına almaktır. Papalık, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden ve Hristiyanlığın doğu sınırının yegâne hâmisî olarak kabul ettikleri Bizans'ın Müslüman Türklerin ilerleyişini durduramamasından dolayı ciddî bir endişe içindeydi. Bu bakımdan Papa VII. Gregory (1073-1085) Müslüman Türkleri Anadolu'dan atmak için kendisinden yardım talep eden Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a (1081-1118) askerî yardımda bulunmak istiyor ve böyle bir harekâtın Hristiyan Avrupa'nın ve özellikle Roma Katolik Kilisesi'nin çıkarlarına hizmet edeceğini düşünüyordu. Papa VII. Gregory'nin haleflerinden II. Urbanus (1088-1099) da selefiyle aynı görüşleri paylaşıyordu. Ona göre;

11 Ayrıntılı bilgi ve kaynaklar için bkz. Qiyas Şükürov, *Benî Ahmer Devleti (1232-1492)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008; Mehmet Özdemir, "Haçlı Ruhunun Endülüs'te Birarada Yaşama Tecrübesine Menfi Tesirleri", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997*, s. 73-98; a. mlf., "Endülüs", *DİA*, XI, 225-232; İsmail Yiğit, "Nasriler", *DİA*, XXXII, 420-424; Özdemir, "Tuleytula", *DİA*, XLI, 363-368.

Müslüman Türkler Anadolu'dan atılmadıkça Hristiyan âleminin doğu sınırı güvence altına almamayacaktı.

Ortadoğu'daki Müslüman hükümdar ve emîrler aralarındaki anlaşmazlıkları ve rekabeti bir kenara itip müşterek düşman Haçlılara karşı birlikte hareket etmek yerine mevcut ihtilâfları mütemediyen körüklediler ve korunç ihtirasları yaklaşan bu büyük tehlikeyi zamanında ve lâyük olduğu şekilde bertaraf etmelerine mâni oldu. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun en seçkin devlet adamlarından Vezir Nizâmülmülk ve Sultan Melikşah'ın 485 (1092) yılında art arda vefat etmeleri Ortaçağ İslâm dünyasını siyasî ve içtimaî açıdan büyük bir buhrana sürüklemişti. Devlet, taht kavgaları, Bâtını cinayetleri, emîrler arasındaki çıkar çatışmaları, vezirlerin liyakatsizliği, saraydaki hatunların entrikaları, Türkmenlerin, Arap ve diğer kabilelerin sebep olduğu hadiseler ve mezhep çatışmaları yüzünden sarsılmıştı.

İslâm toplumunun içine düştüğü bu sıkıntılı durumu kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak değerlendiren Batı Hristiyan âleminin dinî lideri Papa II. Urhanus 18-27 Kasım 1095 tarihleri arasında topladığı Clermont Konsili'nde Haçlı Seferi için çağrıda bulundu. Bu davet üzerine Keşiş Pierre L'Ermite liderliğinde yola çıkan 20.000 kişilik düzensiz kalabalıklardan oluşan bir ordu 21 Ekim 1096 tarihinde Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan tarafından İznik yakınlarında tamamen imha edildi.¹² 1097 yılı ilkbaharında şövalyelerden oluşan büyük bir Haçlı ordusu Anadolu'ya intikal etti ve başkent İznik'i ele geçirip (19 Haziran 1097) İç Anadolu'ya doğru ilerlemeye başladı. Sultan I. Kılıç Arslan'ın kahramanca mücadelesine¹³ rağmen Anadolu toprakları üzerinde İslâm âleminin bağrına bir hançer gibi saplanan Urfa Haçlı Kontluğu (10 Mart 1098), daha sonra Antakya Prinkepsliği (3 Haziran 1098) ve nihayet mukaddes şehir Kudüs'te Haçlı Krallığı (15 Temmuz 1099) Franklar tarafından işgal suretiyle tesis edildi.¹⁴

12 Bu konuda geniş malumat için bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Türkçe trc. Fikret Işıltan, Ankara 1986-1987, I, 91-103; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 12-18.

13 Tafsilatlı bilgi için bkz. Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 20-48; Osman Turan, "Kılıç Arslan I", *İA*, VI, 681-688; Işın Demirkent, "Kılıcarslan I", *DİA*, XXV, 396-398.

14 Geniş malumat, kaynak ve araştırmalar için bkz. W. B. Stevenson, *The Crusaders in the East*, Cambridge 1907; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-III; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı...*, I; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muammer Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 89-138; Maya Shaltzmilller, *Crusades & Muslims in the Twelfth-Century Syria*, Leiden-New York-Köln 1993; A. Jotischky, *Crusading and the Crusader States*, New York 2017; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı...*; a. mlf, *Haçlı Seferleri*; P. M. Holt, *Haçlılar Çağı, 11.Yüzyıldan 1517'ye Yakın Doğu*, Türkçe trc. Özden Arkan, İstanbul 1999, s. 1-31; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, s. 115-134; Altan, *İkinci Haçlı Seferi*; Jonathan Riley Smith, *Haçlılar Kimlerdi?*, Türkçe trc. Berna Kılınçer, İstanbul 2004; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler...*; Aydın Usta, *Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları, Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008; Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, Ankara 2018; Sevtap Gölgesiz Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı (1099-1187)*, Ankara 2020; Harold S. Fink, "The Foundation of the Latin States (1099-1118)", *A History of the Crusades*, I, ed. Marshall W. Baldwin, London 1969, s. 368-409.

arttı, ateşleri şiddetlendi. Endülüs ve Sicilya ile diğer adalardaki Franklara elçi gönderip asker ve yardım istediler. Az da olsa her taraftan yardım gelmeye başladı. Bütün bunlar Selâhaddin'in ablukaya aldığı Haçlıları serbest bırakmakta ileri gitmesinden kaynaklanıyordu. Sultan bu davranışından dolayı üzüntü ve pişmanlık duydu, fakat bu nedamet bir fayda sağlamadı.⁶⁸⁷

Kevkeb ve Safed'in fethiyle Eyle sınırından Beyrut'a bağlı yerlerin en uzak noktasına kadar her yer Müslümanların eline geçmiş oldu. Arada Sûr şehrinde başka hiçbir Frank kenti kalmadı. Kusayr hariç Antakya'ya bağlı bütün beldeler de Müslümanların eline geçmişti. Selâhaddin, Safed'i ele geçince Kudüs'e hareket etti.⁶⁸⁸ Kurban Bayramı'nı orada geçirdi, sonra Akkâ'ya geçip yıl sonuna kadar orada kaldı.

HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1189-1190) YILI OLAYLARI

Şakîf Arnûn'un Fethi

Selâhaddin bu yılın Rebülevvel ayında (Nisan-Mayıs 1189) müstahkem bir kale olan Şakîf Arnûn'u muhasara etmek üzere yola çıktı ve Merc-i Uyûn'da konakladı. Şakîf Kalesi ve aynı zamanda Sayda hâkimi olan Reynald da oraya geldi. Çok kurnaz ve dâhî bir zat olan Reynald, Sultan Selâhaddin'in huzuruna gelip onunla görüştü ve itaat arz edip dost olmak istediğini söyleyerek şöyle dedi: *"Ben seni severim, senin iyiliklerini de unutmadım; fakat Marki'nin aramızdaki bu dostluktan haberdar olup yanında bulunan çocuklarıma işkençe etmesinden korkuyorum ve bu sebeple onları Marki'nin yanından kurtarınca kadar bana mühlet vermeni istiyorum. Sonra gelir onları senin yanında bırakır ve kaleyi sana teslim ederim. Biz de senin hizmetine girer ve senin vereceğin iktâlarla yetiniriz."* Selâhaddin bu sözleri doğru zannetti ve isteklerini kabul etti. Şakîf'in Cemâziyelâhir ayında (Temmuz-Ağustos 1189) teslim edilmesi kararlaştırıldı.

Selâhaddin, Merc-i Uyûn'da kalıp Reynald'ın kaleyi teslim etmesini bekledi, bu sırada Antakya Prinkepsi Bohemund ile yaptıkları anlaşmanın müddetinin dolmasına az bir süre kaldığı için mahzun ve düşünceliydi. Yeğeni Takıyyüddin'e yanındaki ve Şark beldelerinden gelecek askerlerle Antakya'nın karşısına gitmesini ve Bohemund'un anlaşmanın müddeti dolunca Müslüman beldelere karşı saldırıda bulunmasına mâni olmasını istedi.

Sultan aynı şekilde Haçlıların Sûr şehrinde toplanmalarından ve kendilerine deniz yoluyla yardım gelmesinden dolayı çok düşünceli ve üzgündü. Selâhaddin, Kudüs'ün fethinden sonra esir alıp serbest bıraktığı Frank Kralı ile Marki aralarındaki ihtilâfa son verip anlaşmışlardı. Sayılamayacak kadar çok Frank bir araya toplanmış ve Sûr kenti dışına çıkmışlardı. İşte bu ve benzeri olaylar onun canını sıkmaktaydı. Şakîf'i almadan çok sayıda Haçlı'nın

687 İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 107-110; Ebû Şâme, *a.g.e.*, IV, 52-58; İbn Vâsil, *a.g.e.*, II, 272-276.

688 Sultan 8 Zilhicce 584 (27 Ocak 1189) Cuma günü Kudüs'e geldi. Bkz. İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî*, s. 168.

toplandığı Sûr'a gitmekten çekiniyordu; çünkü böyle yaparsa erzak ikmalî yapamayacaktı. Buna rağmen o Şakîf hâkimi Reynald'a verdiği sözü tutarak orada beklemekteydi.

Hâlbuki Reynald bu anlaşma süresince askerler için lüzumlu erzak, silâh ve Şakîf'i müstahkem kale hâline getirmek için gerekli şeyleri satın alıyordu. Selâhaddin ise iyi niyetle bekliyor ve kendisine onun yaptığı hilekârlıklar anlatılıp onun gayesinin Sûr'daki Franklardan yardım sağlamak için vakit kazanmaktan ibaret olduğunu ve Haçlıların desteğini sağlar sağlamaz alçaklığını gösterip anlaşmaya muhalefet edeceğini ve sultana verdiği sözde durmayacağını söylediler. Selâhaddin anlaşmanın müddeti dolmak üzereyken ordugâhtan Şakîf Arnûn yakınlarına gitti ve Reynald'ı yanına getirtti. Anlaşma müddetinin dolmasına üç gün kalmıştı. Reynald'a Şakîf'in teslimi meselesini hatırlatınca o eşini ve çocuklarını kurtaramadığını söyleyerek özür diledi. Marki'nin onların yanından ayrılmalarına müsaade etmediğini belirtti ve bir müddet daha zaman tanınmasını rica etti. İşte o zaman Selâhaddin onun hile yaptığını anladı, tutup hapse attı ve Şakîf'in derhâl teslim edilmesini istedi; bunun üzerine Reynald bir papaz istedi ve kaleyi teslim etmeleri için Şakîf'tekilere mesaj yollayacağını söyledi, onlar da papazı getirttiler. İki gizlice fısıldaştılar. Kimse ne söylediklerini anlamadı. Papaz, Şakîf'e gidince kaledekiler isyan ettiler. Selâhaddin de Reynald'ı Dimaşk'a gönderip hapsedti, sonra da Şakîf'e yürüyüp ablukaya aldı ve sıkıştırdı. Kaleye giriş çıkışları ve zahire ikmalini önlemek gayesiyle orada askerî birlik bıraktı.⁶⁸⁹

Öncü Birliğiyle Franklar Arasındaki Savaş

Selâhaddin, Merc-i Uyûn ve Şakîf önlerinde iken Sûr önlerinde Haçlılar karşısında müstakil öncü birliği olarak görevlendirdiği adamlarından aldığı mektuplarda Frankların Sûr köprüsünü⁶⁹⁰ geçip Sayda'yı kuşatmaya karar verdiklerini öğrendi;⁶⁹¹ bunun üzerine Şakîf önünde görevlendirdiği adamları hariç cesur ve yiğit insanlardan oluşan bir süvari birliğiyle yola koyuldu ve yanına ağırlıklarını almadı, fakat Haçlılara yetiştiğinde iş işten geçmişti.

Franklar, Sûr'dan ayrılıp gayelerini gerçekleştirmek üzere hareket etmişlerdi. Müstakil öncü birliği onlarla oradaki dar bir geçitte karşılaştı ve muharebeye tutuşup onları engellediler. Gençlerin saçını ağartacak kadar çetin bir cenge girdiler. Çok sayıda Haçlı askerini esir aldılar. Meşhur yedi Frank şövalyesini öldürüp çok sayıda insanı yaraladılar. Aynı şekilde aralarında Selâhaddin'in bir memlûkünün de bulunduğu çok sayıda Müslüman da katledildi. Selâhaddin'in memlûkü Haçlı saflarına tek başına dalmış ve onların arasında karışıp sağa sola kılıç sallamış, bunun üzerine Franklar üzerine üşüşüp onu öldürmüşlerdi. Allah rahmet eylesin. Bu hadiseden sonra Haçlılar, Sayda'ya ulaşmadan yerlerine geri döndüler.

689 İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 160-163; Ebû Şâme, *a.g.e.*, IV, 66-77; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, II, 283-284.

690 Litani Nehri üzerinde Sûr şehrine sekiz kilometre mesafede. Bkz. Richards, *a.g.e.*, II, 361 n. 2.

691 17 Cemâziyelevvel 585 (13 Temmuz 1189). Bkz. Richards, *a.g.e.*, II, 361 n. 3.

Gönüllü Gazilerin Katıldığı Bir Harp

Selâhaddin öncü birliğinin yanına vardığı zaman yukarıda anlattığımız hadise olup bitmişti. O, küçük bir çadır kurdurup onların yanında kaldı. İntikam almak için Frankların dönmesini bekliyordu, öldürülen Müslümanların öcünü alacaktı. Bir gün az sayıdaki adamıyla dağdan Haçlıların karargâhlarını gözetlemek ve ona göre gerekli tedbirleri almak maksadıyla yola koyuldu. Orada bulunan Arap ve çeşitli milletlere mensup gönüllü gaziler Selâhaddin'in muharebe için hareket ettiğini zannederek süratle yola çıkıp düşman arazisine daldılar. Hiçbir tedbir almaksızın Sultan Selâhaddin'i geride bırakıp Franklara yaklaştılar. Bunu duyan Selâhaddin birkaç emrini gönderip onları geri çevirmek ve himaye etmek istediye de bu emirleri dinlemediler ve sultanın teklifini kabul etmediler.

Haçlılar gönüllülerin arkasında pusuda yatan birlikler olduğuna inandıkları için gönüllülerin üzerine yürümediler ve adam gönderip işin aslını öğrenmek istediler. İstihbarat sonunda gönüllülerin Müslümanlar ile irtibatlarının kesildiğini ve korkulacak bir durum olmadığını öğrendi. Bunun üzerine yek vücut hâlde gönüllülere hücum edip cenge girdiler ve onları kırıp geçirdiler. Tanınmış çok sayıda insan da onlarla birlikte katledildiler. Gönüllülerin başına gelen bu felâket Selâhaddin ve Müslümanların çok zoruna gitti. Onlar acele edip kendilerini tehlikeye atmakta ileri gitmişlerdi. Allah onlardan hoşnut olsun ve rahmetini esirgemesin!

Bu hadise 9 Cemâziyelevvel (25 Haziran 1189)⁶⁹² günü vuku bulmuştu. Selâhaddin bu durumu görünce dağdan inip askerleriyle Franklar üzerine saldırdı ve yolu tutmuş olan Haçlıları köprüye doğru sürdü. Bir kısmı kendilerini suya attılar. Bunlardan öldürülenler hariç yaklaşık 100 zırhlı Frank askeri boğuldular. Sultan onları sıkıştırıp muhasara etmeye karar verdi. Bunu duyan halk her taraftan akın etti ve sultanın etrafında pek çok kişi toplandı. Bunu gören Haçlılar, Sûr şehrine geri döndüler. Onlar dönünce Selâhaddin de Tibnîn'e oradan da Akkâ'ya gidip bir süre bekledikten sonra ordugâha döndü.⁶⁹³

Üçüncü Bir Hadise

Selâhaddin ordugâha dönünce Frankların odun ve kuru ot toplamak maksadıyla Sûr'dan çıktıklarını ve muhtelif istikametlere dağıldıklarını haber alınca Akkâ'daki askerlere mektup gönderip 8 Cemâziyelâhir (24 Temmuz 1189) Pazartesi günü onları iki yönden karşılamak üzere sözleşti; ayrıca o yöredeki vadi ve tepelerde pusu kurmaları için askerler görevlendirdi. En cesur askerlerini seçip Haçlılara saldırmalarını, eğer onlar üzerlerine hücum edecek olurlarsa küçük çapta bir çatışmaya girmelerini, sonra muharebe etmekten âciz olduklarını gösterircesine geri çekilmelerini ve şayet Franklar kendilerini takip ederlerse onları pusu kurulan yere kadar çekmelerini,

692 Bahâeddin İbn Şeddâd'a göre (*a.g.e.*, s. 19) hadise Cemâziyelevvel (5 Temmuz 1189) tarihinde olmuştur.

693 6 Cemâziyelâhir 585 (22 Temmuz 1189).

sonra da kendileri önden pusudaki birliklerin de arkadan hücumla geçmelerini emretti. Onlar da bu azim ve kararlılıkla yola koyuldular.

İki taraf birbirlerini görünce savaşa tutuştular. Müslüman süvariler mağlûp vaziyette geri çekilmeyi kendilerine yakıştıramayıp cengi sürdürdüler. Her iki taraf da sabırla harp ediyordu. Sonunda çarpışmalar şiddetlenip iş büyüdü. Savaş devam ettiği için pusudaki birlikler uzun süre beklediler. Arkadaşlarının başına bir iş gelmesinden korkarak pusu kurdukları yerden çıkıp süratle onların tarafına hareket ettiler. Bu sırada onların çok çetin bir muharebeye tutuştuklarını öğrendiler. Vaziyet daha da şiddetlendi. Aralarında Rebia ve Tayy kabilesine mensup dört emîr vardı; bunlar bu yöreyi tanımıyorlardı, bu yüzden arkadaşlarının gittiği yoldan gitmediler. Arkadaşlarının yanına ulaşacakları zannıyla vadi yoluna girdiler. Selâhaddin'in bir memlûkü de onları takip etti. Haçlılar onları vadide görünce onların bu bölgeyi tanımadıklarını anladılar ve üzerlerine yürüyüp savaşa girdiler.

Selâhaddin'in memlûküne gelince, o atından inip bir kaya üzerine oturdu ve yayını eline alıp kendini müdafaa etti. Franklar onu zembereklerle ok yağmuruna tuttular. O da onlara ok yağdırıyordu. Onlardan çok sayıda insanı yaraladı, fakat kendisi de pek çok yerinden yaralanıp yere düştü. Ölmek üzereyken Haçlılar yanına kadar geldiler, fakat ölmüş zannedip oradan uzaklaştılar. Ertesi gün Müslümanlar, Frankların bulunduğu yere geldiler ve onların cesetleriyle karşılaştılar. Selâhaddin'in memlûkü ise ölmemişti. Onu hemen bir sedeye koyup götürdüler. Memlûk çok yaralı olduğu için tanınmaz hâldeydi. Hayatından umut kestiklerinden şehitlikle müjdeleyip oradan ayrıldılar. Sonra geri dönüp baktıklarında iyileşip canlandığını gördüler, yanına koşup su verdiler, sonra iyice düzeldi, bundan sonra katıldığı her muharebede büyük başarılar elde etti.⁶⁹⁴

Haçlıların Akkâ'ya Yürüyüp Muhasara Etmeleri

Yukarıda zikrettiğimiz gibi Franklar, Sûr şehrinde büyük bir kalabalık oluşturmuşlardı; çünkü Selâhaddin fethettiği kent ve kalelerin halkına emân verip onları malları ve çoluk çocuklarıyla beraber Sûr'a gönderirdi, bu yüzden tespit edilemeyecek kadar çok sayıda insan orada toplandı. Ayrıca uzun yıllar yetecek kadar da erzak stok edilmişti. Rahipler, papazlar ve meşhur şövalyelerden müteşekkil pek çok kişi karalar giymiş, Kudüs'ü kaybettiklerinden dolayı üzüntülerini ifade ediyorlardı. Kudüs Patriği onları yanına alıp Frank kentlerini dolaşarak halktan yardım istiyor ve onların himayelerine sığınıyor, onları Kudüs'ün intikamını almaya teşvik ediyordu. Sonra Hz. Îsâ'yı bir bedevî tarafından dövülürken gösteren resimler yaptılar. Hz. Îsâ'nın kanlı tasvirlerini çizerek: "*İşte bu Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'in Hz. Îsâ'yı dövdüğünü, yaralayıp öldürdüğünü göstermektedir*" dediler.

Bu Haçlıların çok ağırına gitti. Derhâl kadınlar da dâhil toplanıp bir araya geldiler. İleride anlatacağımız gibi, Akkâ önlerindeyken yanlarında birkaç

694 Bu memlûk Aybek es-Sâki idi.